

Vem är fattig?

Tidigt i vår historia började vi skilja mellan fattiga ”utan egen förskyllan” och fattiga med attitydproblem.

PÅ KUNGLIGA BIBLIOTEKET finns det en databas med alla digitaliserade svenska dagstidningar. Där kan man söka på olika begrepp och få en uppfattning om hur stor uppmärksamhet de har getts över tid. Orden ”fattig”, ”fattigdom” och ”fattigvård” är vanligt förekommande under 1800-talets sista decennier. Sedan blir de mer och mer ovanliga och är nästan helt borta under efterkrigstiden, för att dramatiskt öka igen från 2014.

Något har med andra ord hänt de senaste fem åren. Ser vi oss omkring hittar vi till exempel åtstramningar för långtidssjukskrivna och -arbetslösa, försämringar i pensionssystemet och en återkomst av tiggare i vår vardagsmiljö.

Redan 2010 skriver Kommunalarbetaren: ”Arbetsförmågebegreppet är – – – inte medicinskt. Det är en politisk avvägning av hur generös det statliga skyddsnetet ska vara för sjuka.”

År 2016 motionerar Edward Riedl (M) i riksdagen om möjligheten att införa lokala tiggeriförbud: ”EU:s fria rörlighet har aldrig varit till för att enskilda medlemsländer ska agera socialtjänst åt andra medlemsländer som inte tar hand om sin egen befolkning.”

Eskilstuna är en av de kommuner som har infört ett tillståndskrav

för ”passiv penninginsamling”. Maria Chergui, gruppledare för Vänsterpartiet i Eskilstuna, tar avstånd från beslutet i en debattartikel i ETC i augusti i år:

”Det går inte att förbjuda fattigdom”, skriver hon. ”Ett tiggeriförbud eller ett krav på tillstånd som tydligt syftar till det samma, är att sparka på människor som redan ligger ner.”

Vad har vi för arv med oss när vi diskuterar och förhåller oss till fattigdomen i dag?

En tidsbild från det tidiga 1900-talet får vi i Jean Websters flickbok Pappa Långben (Daddy-Long-Legs) från 1912. Där skriver Jerusha ”Judy” Abbott brev till den okände välgörare som bekostar hennes collestudier:

”Här var en biskop i morse, och vad tror ni han sade?

’Bibelns mest välsignelsebringande löfte är detta: ’De fattiga haven I alltid hos eder’. De äro till för att vi må lära oss att vara barmhärtiga.’

Observera att de fattiga är ett slags nyttiga husdjur. Om jag inte hade utvecklats till en så fin dam skulle jag ha rest mig efter gudstjänsten och talat om för honom vad jag tänkte.”

Judy är 17 år och har ditintills levt hela sitt liv på barnhem. Hon vet vad det vill säga att vara fattig och blir med rätta upprörd över biskopens von oben-perspektiv.

Biskopens perspektiv kan dock spåras ända tillbaka till det medeltida Europa. Där var fattigdomen en självklar del av en fast och orubblig världsordning. De fattiga gav de rika talrika möjligheter att utföra barmhärtighetsgärningar, kanske främst för sin egen frälsnings skull.

”Kära barn, låt icke den fattige lida nöd och var icke hård mot den torftige”, står det i Syraks bok i Karl XII:s Bibelöversättning.

1500-talets kyrkliga reformation och den gryende industrialismens behov av arbetskraft förändrar synen på den fattige. Bara den som var fattig ”utan egen förskyllan” skulle få hjälp. I den engelska fattiglagen från 1601 talas om ”the impotent poor”, de som inte kunde hjälpa sitt tillstånd. De kunde efter bedömning erhålla bröd och pengar och placeras i fattighus.

ANDRA FATTIGA, tiggare, arbetslösa och lösdrivare sattes i arbetshus och korrektionsanstalter. Det var deras attityd som blev problemet, bristande arbetsvilja och moral, helt enkelt. De behövde disciplin och fasta strukturer.

Så uppstod två kategorier av fattiga. De har genom historien fått många namn och etiketter (förtjänta/icke förtjänta, värdiga/ovärdiga, absolut hjälplösa/relativt hjälplösa, rätt/orätt) och uppdelningen lever kvar ända

Av Maria Holmerin Nord
Redaktionsmedlem och form-
givare av WendelAvisan

in i vår egen tid. I en brittisk studie från 1982 ansåg nästan en fjärdedel av intervjupersonerna att människor som söker socialbidrag borde skämmas. I en svensk undersökning från tidigt 1990-tal instämde sju av tio helt eller delvis i påståendet ”Många av dem som får socialbidrag är egentligen inte fattiga!”

1700-talets upplysningstid snudade vid tanken på alla människors rättigheter, även de fattigas, och i början av 1800-talet uppfanns begreppet fattigvård. Det som hade varit socknens enskilda angelägenhet blev föremål för utredningar och regleringar.

Fattigvårdens organisation var en återkommande fråga under 1800-talets alla riksdagar. Ibland

väger mer progressiva tankar över med oftast är det de restriktiva som vinner.

Liberalerna i riksdagen var kluvna i frågan. Å ena sidan var de emot statlig inblandning, å andra sidan var omsorgen om den fattige en klar vänsterfråga. I Lars Johan Hiertas fall segrade omsorgen. Han var aktiv i alla riksdagar från 1823 till 1872 och sa så här i ett av sina anföranden (jag har moderniserat stavningen):

”EFTERSINNAR MAN rätt religionens första bud i avseende på förhållandet till medmänniskor: att jag skall älska min nästa som mig själv, så måste man ovillkorligt inse, att man kan göra mycket för hela denna angelägenhets ordnande och oändligt mycket mer än hittills är gjort, utan att ändå ha uppfyllt mer än en obetydlig del av detta religionsbud.”

Hierta pläderade för att fattigvård skulle göras till en statsangelägenhet för att ”motarbeta den hydra av likgiltighet och egoism, som är så benägen att trycka ner den fattige.”

Han fick förstås mothugg. Så här kunde det låta i det konservativa lägret, där godsägaren, statstjänstemannen och etnologen Leonhard Fredrik Rääf var en av de tongivande:

”Sedan den fordna ödmjuka bönen om barmhärtighet och hjälp övergått

till ett trotsande pock på erhållen rättighet, och forntids godhjärtade medlidande förvandlats till en förhatad pålaga, har blygden att ligga andra till last upphört i jämbredd med välgörenhetens njutning.”

I ett utlåtande från ett utskott i första kammaren 1869 heter det så här:

”Rättighet till hjälp undanröjer nödvändigheten att tänka för sig själv, att genom arbete, umbäranden och sparsamhet betrygga sin ställning, den inleder till lättja och ett sysslolöst liv och till att ta hjälpen av andra, och härmed är människan i de flesta fall förlorad, för det förnedrar människan djupt att tigga det bröd, som kan förtjänas.”

Då är vi mitt i missväxtåren och Sveriges sista stora hungersnöd! Historikern Sverker Oredsson berättar hur diskussionen kunde låta:

”A. O. Wallenberg hade då talat mot hjälpåtgärder och med exempel från Norrland varnat för den demoralisering, som kom i undsättningsanstaltens spår. I ett genmäle hade riksarkivarie Nordström i stället pekat på demoralisering i följd av arbetslöshet och elände.

Ironiskt instämmande från lantmannen Gustaf Kolmodin:

”Tillämpar man systemet konsekvent mot desse gamle, vanföre och sjuke, så skall väl till en början jämmerroten bliva något högljudda, men de skola avtaga och till fullo tystna inom kort.”

Många anser att 1918 års fattigvårdslag var den första mer moderna i Sverige. I stället för ”nödtorftigt” underhåll skulle nu lämnas ”erforderligt”. Fattigstugan, fattigauctionerna och rotegången avskaffades. Men det är värt att komma ihåg att de som fick understöd från fattigvården var omyndiga och saknade rösträtt fram till 1945. Lösdriverilagen, som skulle skydda samhället mot människor med så kallat ”parasiterande levnadssätt” gällde ända fram till 1964.

Än i dag finns ingen accepterad uppfattning om vad fattigdom är eller vem som är fattig. Det är en skiljelinje som mer eller mindre godtyckligt skär igenom samhället beroende på vem som håller i kniven.

Källor:

Gustaf A Aldén: *Lars Hierta, Riksdagsmotioner och anföranden*

Julius Ejdestam: *De fattigas Sverige*

Sverker Oredsson: *Samhällelig eller enskild fattigvård?* Artikel i Scandia, tidskrift för historisk forskning, årgång 1971, band 37, häfte 1

Hans Swärd och Marie-Anne Egerö (red.): *Villkorandets politik*

Hans Swärd (red.): *Bedöma och åtgärda fattigdom*

*”Ge oss arbete,
om ni behagar,
och lär er att betala
arbetet, så behöver ni
inte ränna omkring
på det här sättet!”*

Snickaren som får välgörenhetsbesök i ”Röda rummet” av August Strindberg

Geografi och ideologi i ”Det går an”

Carl Jonas Love Almqvist låter Sara Videbäck göra en politisk passning till Johan Gabriel Richert! Vem var det? Följ med Sara, Albert och Johan Hirschfeldt från Stockholm till Lidköping.

DET KAN SÄGAS att Carl Jonas Love Almqvist förenar sin roll som romantiker med att också vara realist och social utopist.

Vi börjar i Gamla stan i Stockholm. Almqvist bodde länge på Stora Nygatan 21 i samma hus som tidningsutgivaren Lars Johan Hierta och landets första kvinnliga journalist Wendela Hebbe. Vi kan tro att han gick till jobbet vid Aftonbladet, på Lilla Nygatan 13. Sedan lät han ångaren Yngve Frey löpa ut från Riddarholmskajen en skön torsdagsmorgon i juli och hinna löpa ut en bra bit ut på Mälaren mittför Garnisonssjukhuset på Kungsholmen innan Sara Videbäcks moster förstod att hon var akterseglad – detta ju en grundförutsättning för vad som komma skulle. Nu bytte Sara från hatt till schalet. Dagens bokläsare och Läcköoperabesökare vet hur det sedan gick och att det ska gå an.

Det finns en litteraturhistoriker som dock skrivit något i stil med att ”Det går an” inte går ihop. Personskildringen sägs inte stämma på vissa punkter. Jag bryr mig inte. I stället noterar jag att någon annan har tänkt klokt att Albert från början är typiserad som romantikern och Sara som realisten. Hårringen som

han ger henne kastar hon i sjön och räkningen på värdshuset vill hon dela lika.

Resan i det svenska landskapet, då de lär känna varandra och blir förälskade, är inte bara en rörelse i rummet utan blir också till en skildring av en känslomässig och ideologisk successiv förflyttning för dem båda fram till att de når nya gemensamma värderingar. Albert kommer att förstå sin roll i en helt ny verklighet och Sara, som sett hustrumisshandel och alkoholism och vill forma sitt liv på egna fria villkor, vill stå öppen också för sin kärlek till Albert som livspartner.

TVÅ UNGA MÄNNISKOR mognar och formulerar självständigt tillsammans sitt eget samlevnadskontrakt. Tala om romantisk realism.

Almqvist skriver också på ett härligt sätt fram Alberts och Saras resa i den svenska geografin. Efter att Mariestad passerats börjar det brännas också för mig. Sedan 30 år tillbaka har min familj nämligen ett sommartorp på Kinnekulle.

Om vägen över detta blommande berg säger Albert: ”Nu beror det på, om vi framåt Forshem skola taga den gudomliga vägen över Kinnekulle, som går genom norra delen av